

Buket Uzuner'in *Gelibolu* Romanı Örneğinde 1980 Sonrası Türk Romanında Kentli Milliyetçi Tutum

PROF. DR. ÖMER SOLAK*

Öz

Tüm dünyada edebiyatı derinden etkileyen *kentleşme*, kuşkusuz sosyolojik bir olgunun edebiyata yansımasıdır. Öte yandan bu, öylesine derinlikli bir olgudur ki pek çok sosyolojik süreci de beraberinde getirir. Bunlardan biri olan *kentli milliyetçilik*, bir kavram olarak ilk ortaya çıkışından beridir sosyal bilimlerin ilgi çeken bir alanı olmuştur.

Bu çalışmada kentli orta sınıf değerleri ve burjuvazinin taşraya bakışı bir roman örneğinde ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, ele alınan roman örneğinde kentli milliyetçilik olgusunun anılan dönemin edebiyatına nasıl yansıdığını ortaya koymaktır. Öte yandan edebiyat ve sosyoloji arakesitindeki bu olguyu Türk romanları üzerinde ele ala alan herhangi bir çalışmanın bulunmaması çalışmanın önemini ortaya koymaktır. Buket Uzuner'in olay örgüsü iki farklı zaman katmanı içinde geçen *Gelibolu* romanı (1999) *betimsel analiz* yöntemiyle incelenmiştir. Ne var ki makale türünün sınırları gereği, ele alınan döneme dair yönelimlerin tek bir romanın sağladığı bulgular üzerinden genellendiğini de ifade etmek gerekir.

Gelibolu romanının olay örgüsü iki katmana yayılır, bu ta tüm anlatı bileşenlerini olabildiğince girift hale getirir: Birinci katmanın karakterleri *doğu-batı çatışmasının* temsilcileri iken; ikinci katmanın karakterleri *merkez-taşra çatışmasının* taraflarıdır. Yazar romanda biraz Doğulu, biraz Batılı, biraz Balkanlı, biraz Kafkaslı, ama en çok da Akdenizli olmayı önemseyen karakterler üzerinden kentli ve üst kültürcü bir milliyetçiliği savunur. Bu itibarla çalışmada söz konusu romanın hem 1960'ların *Mavi Anadoluculuğunun* bir devamı, hem de *seküler milliyetçi* ve *kentli Atatürkçü* perspektifin bir yeniden üretimi olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar sözcükler: kentli milliyetçilik, doğu-batı çatışması, merkez-taşra çatışması, postkolonyalizm, Buket Uzuner

URBAN NATIONALISM IN TURKISH NOVEL AFTER 1980 AT THE EXAMPLE OF BUKET UZUNER'S *GALLIPOLI*

Abstract

Urbanization, which deeply affects literature all over the world, is undoubtedly a reflection of a sociological phenomenon on literature. On the other hand, this is such a profound phenomenon that it brings along many sociological processes. *Urban nationalism*, which is one of them, has been an interesting area of social sciences since its first emergence as a concept.

In this study, the values of the urban middle class and the view of the bourgeoisie towards the periphery are discussed in the example of a novel. The aim of the study is to reveal how the phenomenon of urban nationalism is reflected in the literature of the mentioned period in the novel

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fak. omersolak@yahoo.com, orcid: 0000-0001-5816-4241
Gönderim tarihi: 3.2.2023 Kabul tarihi: 18.4.2023

example. On the other hand, the absence of any study dealing with this phenomenon in the intersection of literature and sociology on Turkish novels is to reveal the importance of the study. Buket Uzuner's novel *Gelibolu* (1999), whose plot takes place in two different time layers, has been analyzed by descriptive analysis method. However, due to the limitations of the article type, it should be noted that the orientations of the period in question are generalized over the findings provided by a single novel.

The plot of the Gallipoli novel spans two layers, making all the narrative components as intricate as possible. While the characters of the first layer are the representatives of the *east-west conflict*; the characters of the second layer are the parties of the *center-periphery conflict*. In the novel, the author advocates an urban and high-cultural nationalism through characters who care about being a bit Eastern, a bit Western, a bit Balkan, a bit Caucasian, but mostly Mediterranean. In this respect, it is concluded in the study that the novel in question is both a continuation of the *Blue Anatolianism* of the 1960s and a reproduction of the *secular nationalist* and *urban Kemalist* perspective.

Keywords: urban nationalism, east-west conflict, center-periphery conflict, postcolonialism, Buket Uzuner

GİRİŞ

Bu çalışmada Buket Uzuner'in *Gelibolu* romanı (1999) örneğinde 1980 sonrası Türk romanında önemli bir anlatı damarı olarak öne çıkan kent milliyetçiliğinin izi sürülmüştür. Çalışmada önce farklı başlıklar altında milliyetçilik kuramları, Türkiye'de milliyetçiliğin serüveni ve *kentli milliyetçilik* kavramları tartışılmış; ardından da gerek dönemin romanları gerekse adı geçen roman örneğinde kent milliyetçiliği konusu, betimsel analiz yöntemiyle ele alınmıştır.

Betimsel analiz (descriptive analysis), tematik analiz yönteminin devamı ve daha ayrıntılı bir türevidir. Bu yöntemde önce metne araştırma probleminde hareket eden sorular yöneltilir; bu aşamada metnin de kendi sorularını oluşturmasına da izin verilir. Ardından metinsel materyaller ayıklanır, sıralanır, gruplanır; birtakım alt kodlara veya kategorilere ayrılır ve bu şekilde bulgulara dönüştürülür. Bu aşamada orijinal metinden doğrudan veya dolaylı alıntılar da yapmak gerekebilir. Son olarak organize edilen bulgular arasındaki benzeşme ve çelişmelere, önceki araştırmaların sonuçları ile uyum veya uyumsuzluklara bakılır ve ortaya çıkan tematik manzara, kuramın öngördüğü mantık içinde tartışılır (Solak, 2022, s. 62).

Bu kapsamda çalışmanın amacı, ele alınan roman örneğinde kentli milliyetçilik olgusunun anılan dönemin edebiyatına nasıl yansıdığını ortaya koymak; nispeten uzun sayılabilecek bir dönemde bu olgunun edebiyata aksini, belli değişim ve dönüşüm eksenleri ile yansıtmaktır.

Ne var ki makale türünün sınırları gereği, ele alınan döneme dair yönelimler tek bir romanın ve bu romana uygulanan çözümleme yönteminin sağladığı bulgular üzerinden genellenmiştir.

Mevcut *literatür tarandığında* tarihsel gelişimi, türevleri ve Türkiye'deki seyri ile milliyetçiliği ele alan hatırı sayılır miktarda bir çalışma birikiminden bahsetmek mümkündür. Gerçekten de Osmanlı'dan Cumhuriyete Türkiye'de milliyetçiliğin farklı görünüşleri pek çok çalışmada ele alınmıştır (Erdem, 2020; Noyan, 2017; Özkırımlı, 2002; Yıldız, 2001; Uzunçayır, 2013). Keza

Türkiye’de milliyetçiliğin seyrini kentli, seküler, üstkültürcü ve popüler boyutları ile tartışan yeterli miktarda çalışma da mevcuttur. Ne var ki aynı birikim milliyetçilik türevlerinin sanata ve edebiyata yansımaları ile ilgili mevcut değildir (Gür, 2019; Kaya, 2016; Çil, 2019). Keza çalışmamızın konusu olan kentli milliyetçilik ve kentli milliyetçiliğin edebiyata ve romana yansımaları ile ilgili de çok az çalışma vardır (Türkeş, 2003; Bora, 2002). Öte yandan bu çalışmada bir eseri incelenen Buket Uzuner’in sanatçı kişiliği ve eserlerinin düşünsel cepheleri ile ilgili bazı çalışmaların bulunduğunu da zikretmek gerekir (Özmen, 2020; Taştan, 2005).

KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Milliyetçilik Kuramları ve Farklı Milliyetçilikler

Milliyetçilik ideolojisi ile ilgili tarih içinde pek çok tanımlama yapılmıştır. En genel anlamıyla milliyetçilik, belli bir milletin çıkarlarını ve bağımsızlığını savunma; bir *anavatan* üzerinde bir devlet kurma veya varlığını sürdürme fikri veya idealidir (Hechter, 2000, s. 7).

Milliyetçiliği sınıflandırma çabaları, farklı disiplinlerden kuramcılar arasında oldukça yaygın bir tavidir. Çünkü milliyetçilik ilk ortaya çıktığından beri yüzlerce farklı renge bölünmüş bir ideolojidir. Bunun kuşkusuz birkaç sebebi vardır. Birincisi farklı ideolojilerle girdiği etkileşimlerdir: Bu yolla muhafazakâr milliyetçilik, sosyalist milliyetçilik, feminist milliyetçilik gibi melez milliyetçilikler doğmuştur. İkincisi yayıldığı her coğrafyada yerel renklerle etkileşime girmesidir. Bu şekilde Arap milliyetçiliği, Türk milliyetçiliği veya Rus milliyetçiliği gibi ulusal milliyetçilikler; Kürt milliyetçiliği, Bask milliyetçiliği, Beluci milliyetçiliği gibi etnik milliyetçilikleri oluşmuştur. Nihayet milliyetçiliği çeşitlendiren bir başka husus da sosyokültürel katmanlar olmuştur. Öyle ki zamanla kentli milliyetçilik, kasaba milliyetçiliği, orta sınıf milliyetçiliği gibi milliyetçilik türevleri oluşmuştur.

İlk tasnif ve ilk tipoloji belirleme çabaları 1920’lerde C. Hayes ve H. Kohn tarafından ortaya konulur. **Carlton Hayes** Avrupa’da ortaya çıkan milliyetçilik tiplerine dayanarak beş tip milliyetçilikten bahseder. Bunlar *humanitaryen* (insancıl), *jakoben*, *liberal*, *ekonomik* ve *bütünsel* (integral) milliyetçiliklerdir (Noyan, 2017, s. 4). **Hans Kohn**’un 1940’lardaki Eurocentric tasnifine göre ise milliyetçilik temelde, *batılı* ve *doğulu* olmak üzere iki çeşittir. İlerlemeci ve demokrat karakterli olan ilki daha çok solda; tepkisel ve otoriter karakterli olan ikincisi ise daha çok sağda konumlanır. Anglo-Saxon ülkelerde gözlenen milliyetçilik daha *bireyci* iken; Rusya ve bazı Asya ülkelerinde gözlenen milliyetçilik daha kolektivist ve daha gelenekçi özellikler sergiler (Kohn, 1939).

Milliyetçiliğe yönelik disiplinlerarası bakışlar da kuşkusuz meseleye yönelik çok önemli perspektifler sunmuştur. Zira milliyetçilik disiplinlerarası yansımalarıyla da ortaya konması gereken bir olgular demetidir.

Tarih bilimine göre milliyetçilik, 18. yüzyılın sonlarında Fransız İhtilali ve Amerikan bağımsızlık savaşı ile doğmuştur. Ardından tüm dünyada zaman zaman yükselişe geçmiş; zaman zaman da gerilemiştir. 19. yüzyıl, milliyetçiliğin en önemli siyasi ve toplumsal güçlerden biri haline geldiği yüzyıldır. Öyle ki bu gerilimin I. Dünya Savaşı’nı ve onun bir devamı olan II. Dünya Savaşı’nı bile tetiklediği söylenebilir. Milliyetçiliğin son yükselişi ise 1990’larda SSCB’nin çöküşüyle yaşanan post-sovyetik dönemde Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Asya’da gerçekleşecektir.

Gerçekten de tarihçiler tarih bilimini ilgilendirdiği ölçüde bu ideolojinin yayılmasını makro ve mikro planda ortaya koymaya çalışmışlardır. Ancak tarihçilerin geliştirdiği milliyetçilik kuramları da dönem dönem değişmiştir. Örneğin 20. yüzyılın ilk yarısında millet ve milliyetlerin doğuşuna dair *ilkçi* bir tavır hakim olmuştur. Nitekim İngiliz tarihçi ve kuramcı **Hugh Seton-Watson** da bu ilkçi bakışa sahip olanlardandır. *Nations and States* (1977) adlı kitabında kuramcı, milletleri ortaya çıkış sıralarına göre üç gruba ayırmıştır. Geçmişten beri varlığını devam ettiren Fransızlar, Hollandalılar, İsveçliler, Lehler, İskoçlar, Macarlar ve Ruslar; Fransız İhtilali dalgasıyla ortaya çıkan Sırp, Hırvatlar, Romenler, Araplar ve Hintliler; nihayet İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra doğan etnik ve ayrılıkçı milletler ve milliyetçiliklerdir.

20. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde tarihçilerin genelde milliyetçi olguları daha *araçsalcı* yorumladıkları görülür. Tarihçi **John Breuilly**, *karşılaştırmalı tarih* yöntemiyle milliyetçilik tipolojilerine odaklandığı *Nationalism and the State*'inde (1982) milliyetçiliği iktidar arayan grupların bir aracı olarak tanımlar. Ona göre gücü ele geçirmek isteyen gruplar, politikalarını sürekli birtakım milliyetçi savlarla desteklemişlerdir. Kendi milletleri yüce bir geçmişe ve özgün bir karaktere sahiptir; bu sebeple de onun çıkarları tüm çıkar ve değerlerden üstündür (Breuilly, 1993, s. 1).

Alman Marksist tarihçi **Eric J. Hobsbawm** da milliyetçiliğe araçsalcı bakanlardandır. *The Invention of Tradition* (1985) adlı kitabında milliyetçiliği güç isteyenlerce tasarlanan bir *sosyal mühendislik* ve *icat edilmiş bir gelenek* olarak tanımlar. Ona göre milliyetçilik; 20. yüzyılda zirveye çıkmış, 21. yüzyılda ise sadece başka gelişmeleri karmaşıklaştıran bir katalizör durumuna gelmiştir. Aynı şekilde millet kavramı da bu yüzyılda siyasal anlamlarından sıyrılarak apolitik ve amiliter bir ritüele, folklorik bir geleneğe dönüşmüştür.

Çek asıllı Marksist tarihçi **Miroslav Hroch**'a göre milliyetçilik, 19. yüzyıl sonu Avrupa sosyo-ekonomisinin ürettiği bir olgudur. Dönemin Avrupa'sında İngiltere, Fransa, İspanya (Kastilya), Hollanda, Portekiz, Danimarka, İsveç ve Rusya, gelişmiş milli kültürleri ve yazı dilleriyle orta çağdan beri siyasi oluşumunu tamamlamış *ulus-devletler*dir. Almanlar ve İtalyanlar ise bu dönemde henüz siyasi birlik aşamasındadır. Bunların dışındaki otuz aşkın *egemen olmayan etnik grup* (non-dominant ethnic group) ise ulus-devletlerin ve imparatorlukların içine dağılmış vaziyettedir. Kendilerine ait bir yönetici sınıfı ve devamlılığı olan bir kültürel gelenekleri yoktur; ama uyanmaya başlayan bir milli bilinçleri vardır. Nitekim bu sayede 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında ateşli bağımsızlık mücadeleleri vermişlerdir.

Siyaset bilimine göre milliyetçilik genelde modern ulus-devletin egemenlik kavramı etrafında şekillenmiştir. Siyaset kuramcıları milliyetçi hareketleri daha çok siyasi gelişme ve çeşitlenmelerine göre ele almışlardır. Örneğin Gellner, milliyetçiliği toplumsal dönüşüm ve sınıf açısından ele alırken; Kedorie ona devlet ve erk açısından yaklaşır.

Çek asıllı **Ernest Gellner**, milliyetçiliğe karşı araçsalcı bir yaklaşım sergiler. Ona göre toplumlar premodern ve modern diye ikiye ayrılır. Premodern toplumlarda, yapısı ve doğası gereği milletlere de milliyetçiliğe de ihtiyaç yoktur. Ne var ki endüstrileşmiş toplumlarda milliyetçi bakış elzemdir. Zira modern insan bir krala, toprağa ya da inanca değil, bir kültüre sadakat besler. Millet ise zaten ortak bir işaretler, çağrışımlar, davranışlar sistemini yani ortak bir kültürü paylaşan insanlar topluluğudur (Gellner, 1992, s. 1).

Amerikalı Güney Asya uzmanı **Benedict Anderson**'un *Imagined Communities*'ine göre (1983) millet, sosyal ve kültürel olarak inşa edilmiş *kültürel bir yapıdır* (artefact). Ortaya çıktığı 18. yüzyıldan beri kendisini sürekli yeniden üretmiş; farklı coğrafyalar, farklı milletler, farklı sınıflar, farklı dinler ve ideolojilere uyum sağlayarak sürekli dönüşmüştür. Bir ideolojiden ziyade; din veya akrabalık gibi sosyal bir olgu; kullanışlı bir siyasi aparat olmuştur. Kurgusaldır, çünkü birbirini hiç tanımayan insanlar arasında bile bir *bütünlük ideali* verir. İlk Fransız İhtilali'yle başlayan bu ideal, iktidarlarını tanrıdan alan kralları yıkmış ve onu millet olma duygusu bir araya gelmiş *yurttaşlara* vermiş ve zamanla aralarında hayali bir *kardeşlik duygusu* yaratmıştır.

Sosyoloji bilimine göre milliyetçilik değişim ve dönüşümleri itibariyle *primordial, modernist ve postmodern etno-sembolist* gibi üç ayrı paradigmadik geçiş yaşar.

Primordial/ilkçi kuramlara göre ırklar, ilksel yapılar ve bir milletin temelinde verili bir olgu olarak bulunurlar. Millet de bu ilksel bağlılıklara dayanır (Özkırmı, 2013: 100). Bu bakış, aslında bir yönüyle *evrimcidir*; zira insanların etnik gruplar olmaktan çıkıp bir ulus planında diğer gruplarla özdeşleşmesine giden bir evrimleşme öngörür (Motyl, 2001).

Modernist kuramlara göre milliyetçilik modern toplumlarda ortaya çıkmıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan bu kuramlar, milliyetçiliği sosyo-ekonomik koşullarla açıklarlar. Bunlara göre kendi kendini idame ettirebilen bir ekonomi, uzun soluklu birliği sürdürmeye muktedir bir otorite ve merkezi bir dil, ancak modern toplumlarda mümkün olabilmıştır. Geleneksel toplumlar ise bu önkoşullardan yoksundur.

Öte yandan modernist kuramcılarının önemli bir bölümünü Marksistler ve NeoMarksistler oluşturur. Kaynaklarını *Komünist Manifesto*'nun *emekçilerin vatanı yoktur* mottosundan alan Marksist kuramcılar milliyetçiliği daima dışlayıcı ve ırkçı ideoloji bir olarak görürler. Etienne Balibar ve Immanuel Wallerstein gibi NeoMarksist kuramcılara göre milliyetçilik, dünyaya yayılma sürecinde Avrupa milliyetçiliği ve az gelişmiş ulus milliyetçiliği gibi merkezci ve periferik milliyetçilikler olarak ayrışır.

İrlandalı Marksist kuramcı **Tom Nairn**'e göre Marksizm, esasen milliyetçiliği doğru anlayamamış, sınıfları milletlerden önemli görerek hata yapmıştır. Zira aralarında çok önemli yapısal farklılıklar vardır. Nairn'in *Dengesiz Kalkınma kuramına* göre milliyetçiliği doğuran şey, kapitalist ekonomik sistemin yarattığı dengesiz *merkez-çevre ilişkileridir*. Buna göre çevre ülkelerin Batılı merkezi ülkelere olan ekonomik ve siyasal bağımlılığı, oranın entelektüel veya askeri seçkinlerinde zamanla bir tepki, bir tarihsel sorumluluk duygusu ve işleri üzerine alma duyarlılığı yaratmıştır. Bu da çevre ülkelerde ortaya çıkan milliyetçiliğin itici gücü olmuştur. Buraların seçkinlerinin inşa etmeye çalıştığı milliyetçilik, sınıflar arası farkları eritmiş, *dış mihraklara* karşı ulusal bir bilince varmış bir halk oluşturmanın aracı haline getirmiştir. Bu seçkinler, yönetimi ele aldıktan sonra sürekli bir yabancı düşmanlığı söylemiyle halk üzerinde bir ulusal bağımsızlık bilinci ve yurttaş kimliği oluşturmak istemiş, bu görevi de genelde yeni orta sınıf memur entelijansiyaya vermiştir (Nairn, 2015).

Postmodern Etno-Sembolist kuramlar ise hem primordial bakışı hem de modernist bakışı reddeder ve milliyetçiliği bir etnik/kültürel geçmiş olarak tanımlar. 1990'larda ortaya çıkan bu kuramlar; J. Hutchinson, Anthony D. Smith ve John Armstrong gibi temsilcilerine göre milliyetçiliği

modern öncesi *etni*'lerin semboller sistemiyle varlığını sürdürmüş bir olgular demeti olarak tanımlarlar.

John Armstrong, *Nations Before Nationalism* kitabında *etnik bilincin* modern bir olgu olmadığını savunur. Nitekim bronz çağından demir çağına Mısır'dan Asur'a her çağda etnik kimliklere rastlanır. Armstrong'un *tarihselci kuramına* göre modern milletler, antik etnik toplulukların devamıdır. Modern öncesi etnik kimlikler tarihin kurduğu tüm tuzaklara rağmen (göçler, istilalar, etnik gruplar arası evlilikler vs.) kolektif bilinç sayesinde bugünlere taşınmıştır. Nitekim geçmişten gelen mitler, semboller veya törelerin bugünün milliyetçiliklerinin dolgu maddesini oluşturması bundandır. Öte yandan etnik kimlikler arasında bazı bölgesel ortaklıklar bulunmasının da antik sebepleri vardır. Örneğin Avrupa etnik kimliklerini oluşturan semboller ve mitler genellikle belli bir toprak parçasına bağlıdır; Ortadoğu'da ise bir klana bağlı olmak öne çıkar; zira hâkim yaşam tarzı göçebeliktir. Erken ve geç orta çağda semavi dinlerin yükselişi ile bu sefer, İslam'a ve Hıristiyanlığa ait semboller, etnik kimliklerin içini doldurur ve aralarında bir ortaklaşma yaratır (Armstrong, 2018, s. 31).

Anthony D. Smith'in *Etno-Sembolcü kuramı* da aynı şekilde modern milliyetlerin temelinde eski etnik toplulukların yattığını kabul eder. Ona göre geçmişin mitleri, gelenekleri ve sembolleri kolektif bellekte saklanır; ta ki milliyetçi ideologlar onları bir ideoloji hammaddesi olarak oradan çıkarana kadar. Smith'e göre modern öncesi toplumların mirası modern toplumlarda yeniden *icat edilmez; yeniden üretilir*. Yani milliyet, modern dönemde ortaya çıkmamış, antik çağlardan beri kültürel bir öz olarak hep var olmuştur. Modern dönemde olan şey sadece onu yeniden uyandırmak ve yeniden şekillendirmektir. Öte yandan bu süreçte *büyük ve köklü bir etni* olmak kuşkusuz bir avantajdır. Zira sahip oldukları zengin anılar, gelişkin iletişim kodları, kurumsal kayıt tutma ve bunları dolaşıma sokma mekanizmaları sayesinde büyük etnik yapılar, kendi etno-tarihlerini ayakta tutabilmişlerdir. Etnik kültürü yaymaya yarayan sivil ağlardan (rahipler, ozanlar, kâhinler ve tüccarlar) ve siyasi imkânlardan yoksun olan küçük halklar ise başarılı olamamışlardır (Smith, 2002, s. 67).

Yeni Postmodern milliyetçilik kuramları, özellikle 1990'lardan sonra milliyetçiliğe dair yeni arayışlar olarak ortaya çıkmışlardır. Soğuk savaşın sona ermesi, küreselleşmenin ve dijital teknolojilerin artması, millet ve milliyet kavramları kadar milliyetçilik kuramlarını da derinden etkilemiştir. Almanya'da Frankfurt Okulu, İngiltere'de ise Birmingham Okulu'nun kültürel çalışmaları neticesinde milliyetçiliğin kentleşme, kitle iletişimi, toplumsal cinsiyet, Postkolonyalizm, Postmodernizm ve popüler kültürle ilişkisi, Gramsci'den Lacan'a kuramlararası bakışlarla; sosyolojiden iletişime, tarihten edebiyata disiplinlerarası yaklaşımlarla sürekli tartışılmıştır (Özkırımlı, 2013, s. 231).

Sonunda da pek çok yeni milliyetçilik türü ve tanımı ortaya çıkmıştır. Örneğin N. Yuval Davis, Floya Anthias, D. Kandiyoti ve Kumari Jayawardena gibi araştırmacılar milliyetçilik incelemelerindeki toplumsal cinsiyet boyutu sıklıkla ele almışlardır. Keza R. Guha ve P. Chatterje gibi Hintli Marksist düşünürler de sömürge sonrası dünyada milliyetçilik konusunu araştırmışlar ve bu araştırmalardan Postkolonyal milliyetçilik tanımı ortaya çıkmıştır.

Postkolonyal milliyetçilik 2. DS sonrası süreçte birer birer bağımsızlığını ilan eden eski sömürge ülkelerinde ortaya çıkmış bir milliyetçilik türevidir. Bu yüzden de içinde hem Batılı sömürgeci güçlere karşı bir tepki; hem de içten içe bir hayranlık ve az gelişmişlik kompleksi barındırır (Forrest, 2006). Öte yandan bu tarz milliyetçilik, sadece eski sömürge ülkelerinde görülmez; buralardan batılı ülkelere göç etmiş diaspora toplumlarında da görülür. Nitekim *diaspora milliyetçiliği*, içinde entegrasyon sorunları ve kimlik krizleri barındıran çok katmanlı ve kompleks bir yapıdır.

Banal/gündelik milliyetçilik kuramı, -her ne kadar kavramı ilk ortaya atan Marksist düşünür Etienne Balibar olsa da- **Michael Bilig**'e ait bir kuramdır. Bilig'in *gündelik hayat milliyetçilikleri* dediği bu tarz milliyetçilikler kendini en çok gündelik hayat ritüellerinde belli eder. Bayramlarda sallanan bayraklar, saygı duruşları, milli marşlar, kamu binalarına asılmış milli semboller gibi gündelik pratikleri vardır. Ancak bunlar tek başına yetmez, ulusun kendisini ait hissedeceği bir tarihe de ihtiyaç vardır. Bu da yetmez, sosyal medya ve yeni nesil gazetecilik sayesinde belli *stereotipler* yaratılır ve bunlar üzerinden bazı olumlamalara ve ötekileştirmelere gidilir. Buralardan yayılan *biz* ve *onlar* vurgusu ile millet kavramının altını çizilir, ötekiler çizginin dışına çıkarılır (Bilig, 1995: 6).

Türkiye'de Milliyetçiliğin Türevleri ve Kentli Milliyetçilik

Türk milliyetçiliği, esasen *İttihad-i Osmani* adı altında ilk kez gündeme geldiği 19. yüzyıldan bugüne hep koruyucu bir öze sahip olmuştur. 1911'de gücü tam anlamıyla ele geçiren İttihat ve Terakki Fırkası ile âdeta bir devlet ideolojisi olur. Zira İTF, görünüşte *ittihad-ı anasır* politikasını gütsede gerçekte *tevhid-i Etrak* yani tüm Türkleri bilinçlendirmek ve aralarında bir siyasi birlik sağlamak idealini takip etmektedir (Akçura, 1987, s. 31).

Gerçekten de Osmanlı'nın son yüzyılında Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük âdeta bir halef-selef ilişkisi içinde birbirinin yerini almış; giderek küçülen bir coğrafyada var olanı korumaya odaklanmıştır. Üçü de Türklerin *millet-esasi* rolünün farkında olan bir aydın/bürokrat grubu öncülüğünde devleti ve milli birliği koruma insiyakiyle hareket etmiştir. Keza Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte de bu ana rol, değiştirmemiştir.

I. Dünya Savaşı'ndan ağır antlaşmalarla çıkan, başkenti bile işgal edilen Türkler, yüz yıllardır ilk defa devletsiz kalmıştır. Ardından harekete geçen bir grup asker/sivil bürokrat, *misak-ı milli* dediği sınırlar dâhilinde eskisine kıyasla çok daha yoğun bir Türk nüfusa dayanan bir ulus devlet kurmuş; bununla da yetinmemiş, bir dizi radikal reformla halkı çağdaş batılı normlara yaklaştırmaya çalışmıştır. İşte bu kadronun önderi olan Atatürk'ün şahsında cisimleşen ideoloji de özü itibariyle bir çeşit kurucu milliyetçiliktir. Ne var ki Kemalist milliyetçiliğin Osmanlıcılık, İslamcılık ve İTF Türkçülüğünden ayrılan tarafları vardır. 1) İredentist Türkçü söylem yerine misak-ı milli sınırlarına, 2) Osmanlı geçmişi yerine İslam öncesi Orta Asya'ya ve antik Anadolu uygarlıklarına; 3) *Din* yerine laikliğe ve nihayet 4) Ümmet yerine daha ulus-devletçi ve modernist bir *millet* kavramına vurgu yapan politikaları benimsemiştir.

Öte yandan Kemalist kadronun Türk ulusal kimliğini inşa süreci hemen gerçekleşmez. 1919-23 arasında hala baskın bir dini karakter vardır, milliyet Müslümanlıkla tanımlanmış, etnik çoğulculuk benimsenmiştir. 1924-29 arasında dini tanımlardan ve çoğulcu etnik söylemlerden radikal bir şekilde kopulur, Türk ulusal kimliği ve Cumhuriyetçilik özellikle vurgulanır. Din

mabetlerde ve vicdanlarda yaşatılması gereken bir olgular demetidir artık. 1929-38 döneminde ise Türk etnik kökeni daha çok vurgulanmaya, Cumhuriyet ülküsü mitik bir geçmişle güçlendirilmeye çalışılır (Yıldız, 2001, s. 16). Bu dönemde kurucu kadro, ülkeyi *muasır medeniyetler seviyesine* çıkartmak için her yolu dener. Hans Kohn'un tabirleri ile söylenecek olursa hem batı tipi çoğulcu milliyetçilik hem de doğu tipi otoriter milliyetçilik de denir. Carlton Hayes'in terimleri ile ifade edilirse 1929-38 arasında *Jakoben* ve *elitist* bir ulus devlet tavrı belirgindir.

Kent milliyetçiliği (urban nationalism) kentli ortasının seküler, popülist, ulus-devletçi ve vatandaş odaklı milliyetçiliğidir (Magid, 1992, s. 465-471). Kentli milliyetçiliğin bileşenlerinden biri olan *popülist milliyetçilik* yerelci söylemleri antiemperyalist, antikapitalist, küreselleşme karşıtı, sömürge karşıtı ve göçmen karşıtı söylemlerle birleştiren bir siyasi tavidir. Bunu yaparken de kısa vadeli siyasi sonuçlar almak için kimi zaman sağcı, kimi zaman solcu söylemlerle hareket eder (Karadağ ve Yaman, 2019, s. 84-108). *Seküler milliyetçilik* ise insan ilişkilerini laik ve dünyevi planda yürütmeye çalışan kitlelerin milliyetçiliğidir. Dini konularda tarafsızlığı veya dini sembollerin kamuda daha az görünürlüğünü savunur. Dini kurumların sıradan insanın yaşamını daraltan etkinlik alanına karşı dururken sağda da solda da karşılık bulur.

Türkiye'de kent milliyetçiliği, nispeten yeni sayılabilecek bir toplumsal örgüdür. 1950'li yıllardan itibaren önce CKMP, daha sonra da MHP ile köylü bir tabana oturan siyasi partilere yaslanan Türk milliyetçiliği, yaşanan hızlı kentleşme ile bir dönüşüme uğrar.

Yine bu yıllarda ortaya çıkan *Mavi Anadolu* da bir kentsoylu aydın milliyetçiliği olarak bir grup entelektüel ve sanatçı arasında yayılır. Akım, dönemin sanatçı ve kültür adamlarına edebiyat ve sanatta Anadolu'nun İslam öncesi mitolojik mirasını önermektedir. Bu yolla genç Türkiye hem Balkan, hem Kafkas, hem Asya, hem Ortadoğu hem de Akdeniz havza medeniyetinin bir parçası olduğunu ortaya koyabilecektir. Asya kökenli Şamanizm motifleri ile Anadolu'nun mitik geçmişini birleştirecek; yükselmeye başlayan dini taassubu pagan çoğulculuğuyla dengeleyecektir.

1980-2000'e uzanan süreçte yaşanan hızlı kentleşme, milliyetçiliği de değiştirmeye başlar. Bu dönemde daha ziyade kentli orta sınıfa ve bürokrasiye dayanan seküler elitler, merkezin ve merkeze ait değerlerin temsilcisi olmuşlardır. Ömer Türkeş'e göre "*tahsil ve meslek vasıflarıyla, tüketim ölçüleriyle adabı muaşeretle kültürel ilgileriyle Avrupalılaşmış, 'AB normlarını yakalamış' bu tabaka*" kendini toplumun diğer katmanlarından ayırt etmektedir (Türkeş, 2002, s. 826-82). Tanıl Bora'ya göre (2002, s. 18) *batıyı model alan düşünsel koordinatlara*" sahip olan bu katman, bir yanda akılcı ve evrensel olduğu iddiasında iken; diğer yanda da hem "*kendi sınıfsal ayrımlarını steril üst sınıf söylemi ile*" birleştirmekte, hem de "*aynı coğrafyayı paylaştığı insanlara oryantalist bir mercekte bak[maktadır]*". Aydoğan ise (2005) bu tavrı, kentteki toplumsal bağların zayıflığına bağlar. Ona göre kent sosyolojisi daha ikincil, daha yapay ve daha geçici ilişkilere dayanan bir örgüye sahiptir. Kentliler, "*varlığından rahatsız olduğu yabancıya karşı tiksinti, hatta zaman zaman nefret ve düşmanlık duymakta*", çevrelerine karşı takındıkları göstermelik kayıtsızlıklarıyla aslında kendilerini korumak istemektedirler ("*Metropol*", *Arredamento Mimarlık*, 2002).

2000'lerin ilk çeyreğine gelindiğinde kentli milliyetçilik iki büyük kütleye ayrılmıştır: Orta Anadolu milliyetçiliği ve Batı Anadolu Milliyetçiliği. Birincisi Türkçülüğü daha dindar ve muhafazakâr bir yaşam tarzı ile birleştirirken; ikincisi seküler değerlere daha açıktır. Kuşkusuz bu

kitlelerin bazı ortak yönleri de vardır. Zira bu kitle özünde Cumhuriyet değerlerine bağlı olmakla birlikte katı bir ulusalcılığı dışlayan, vatanını seven, mütedeyyin bilinmekle birlikte din istismarını ayıplayan, kendini yetiştirmiş bir lise veya üniversite mezunu olan, çoğunlukla maaşlı çalışan, yurtiçinde veya yurtdışında tatile çıkmaya gayret eden, burjuva zevklerine ve alışkanlıklarına sahip milyonlardan oluşur (Baykent, 26.09.2019).

Kentli Milliyetçiliğin Türk Edebiyatına Yansıması

Ömer Türkeş, "Milliyetçi Edebiyattan Milliyetçi Romanlara" (2003) adlı makalesinde Türk edebiyatının milliyetçi tavrının 2000'li yıllarda *beyaz Türk romanları* adını verdiği *Euro Türkçü* bir janrla temsil edildiğini söyler. Bu aslında "Türklükte iyi tüketmeye / güzel yaşamaya; doğu ile batıyı emsalsiz bir zekâ ile 'sentezlemeye' yönelik bir modernist cevher gören ve bununla övün" en kentli bir üst sınıf milliyetçiliğidir (Bora, 2002, s. 19). Argın ise (2006, s. 289) merkezin taşraya yönelttiği dışlayıcı bakışın ardında, belki de kendisinin dünya sisteminin taşrası olduğunu bilmesinin getirdiği eziklik yattığını düşünmektedir. Bu zümre batı karşısındaki son birkaç asırlık mahcubiyetin acısını kendi taşrasından çıkarmaya çalışmaktadır.

Kentli milliyetçilik 1980 sonrası roman ve öykülere çok farklı perspektiflerle yansır. Kimi zaman kent kökenlilerin, kimi zaman kırsaldan gelenlerin gözüyle sunulur. Örneğin İstanbul kökenli bir yazar olan Oktay Akbal'ın roman ve öykülerinde "bir İstanbul aydınının gözünden Anadolu insanı bir realiteden ziyade bir değer" olarak sunulur. Anadolu, sırtlarında denkleri ile kalabalıklar halinde geldikleri büyükşehirde değerden çok sorun getirmişlerdir.

Oktay Akbal, "İnsan Hayvanı" adlı öyküsünde İstanbul'a alışmamış Anadolu gencin şaşkınlığını, yalnızlığını ve içine kapanıklığı alaycı bir dille anlatır. Öyküde kente yeni gelmişlerin acemiliklerine en acımasız eleştiriyi yöneltenler de kentlileşmiş taşra kökenlilerdir. "Elindekini kaptırmama" endişesiyle acımasız eleştiriler yaparlar kendi hemşerilerine: "Geliyorlar beyim, Allah'ın ayları geliyorlar sürü sürü. Yürümesini bilmezler, otobüse binerler. Yasak etmeli bunlara şehre gelmeyi (Akbal, 1969, s. 161). Nitekim anılarına ve geçmişin kentli değerlerine bağlı Akbal'a göre, "kalabalıklaşan İstanbul âdeta bu kentin eski insanlarını yutar ya da ücra köşelere atar" (Gündüz, 2003, s. 209). Dolaylı bir dille söylese de kendini "doğma büyüme İstanbullu" olarak niteleyen Akbal'a göre Anadolu köylüleri, kendilerine has zevkleri ve arabesk müzikleri ile her tarafa yayılmışlardır.

Murathan Mungan'ın *Yüksek Topuklar* (2002) romanının "hayattan hakkını almış" kentlileri ise onları "Anadolu'nun bağrından kopa kopa İstanbul'a göçen, nesli bir türlü tükenmek bilmemiş bir canlı türü" olarak niteler. Ne var ki Mungan, kentli milliyetçiliği de bütünüyle onaylamaz; yeri geldikçe açmazlarını ve önyargılarını göstermekten çekinmez.

Çağdaş polisiye roman yazarı Osman Aysu, *Güvercin Kayalıkları* (2001) romanının kapağında İstanbul'da doğduğunun, üç asırdan beri İstanbul'da yaşayan bir Osmanlı ailesine mensup olduğunun altını özenle çizer. Yazar, romanın taşralı gencini betimlerken "Kara yağız bir delikanlıydı. Saçları kısacık kesilmişti. Siyah bıyıkları gürdü. (...) tam bir zeoksizlik abidesi. Delikanlının taşralı olduğu kuşkusuzdu" ifadelerini kullanır. Bu gençler, yerleşiklerin gözünde -tıpkı arabesk müzik gibi- kenti tehdit eden birer tehlikedir. Müzikleri, şiveli dilleri, görenekleri ve görgü kuralları üst orta sınıfça bayağı bulunurlar.

Osman Aysu'nun *Odak Noktası* (2001) adlı romanının kahramanı Orhan Yüce, orta yaşlı, maddi açıdan da orta halli, bekâr ve annesiyle yaşayan bir kentlidir. "Henüz kırk iki yaşında fakat saçlarının sakakları ağarmış, vücudu kemiklerinin deformasyonu yüzünden hafif kamburlaşmış. Ona rağmen hâlâ havalı bir adam"dır. "Giyim kuşamına dikkat eder, her zaman tertemiz dolaşır." "Pek yakışıklı bir adam sayılmazdı, ama dikkat çeken bir yanı var"dır (Aysu, 2001, s. 38).

Melisa Gürpınar'ın *İstanbul'un Gözleri Mahmur'u* (1990) kendi deyimiyle "bir kent yorgununun lirik hikâyeleri"nden oluşur. Buradaki öykülerde köklü bir İstanbullu aileden gelen asli karakterlerin taşraya ve taşralılara öfkesi alttan alta duyurur kendini. Zira İstanbul'un seçkin kent kültürü 50'lerde kente akmaya başlayan iç göçle mahvolmuş; Türkiye sağlıklı bir doğu-batı sentezi kurayım derken; şehirleri lahmacun kokan bir ülke oluvermiştir.

Kuşkusuz kentli milliyetçiliğin Türk edebiyatındaki yansımaları yukarıda özetlenenler değildir. Ancak makalenin kısıtlarından ve incelenen romanla kurulan paralellikler itibariyle bunlarla yetinilmiştir.

GELİBOLU ROMANINDA KENTLİ MİLLİYETÇİLİK

Buket Uzuner ve *Gelibolu* Romanı

Buket Uzuner, 1955'de Ankara'da doğar. Hacettepe Üniversitesi Biyoloji Bölümünden mezun olur. Biyolog olarak gittiği Norveç'in Bergen Üniversitesi'nde mikrobiyel ekoloji ve sosyoloji, Amerika'da Michigan Üniversitesi'nde toplum sağlığı konularında çalışır. Finlandiya Tampere Teknik Üniversitesi Su Teknolojisi Bölümü'nde ve ODTÜ Çevre Mühendisliği Bölümü'nde araştırmacı olarak çalışır. Öykülerini ise 1977'den itibaren; *Varlık, Dönemeç, Türk Dili, Oluşum, Sanat Olayı, Cönk, Gösteri, Gergedan, Argos, Yaşasın Edebiyat* gibi dergilerde yayımlar. 1980'lerin sonuna doğru edebiyata vakit ayırabilmek için akademik yaşamı bırakan Uzuner; bir yanda sinema, reklam, turizm gibi alanlarda çalışırken; bir yandan da eserlerine odaklanır. 1989-92 arasında aylık kadın dergisi *Rapsodi*'nin kadın ve gezi sayfalarını hazırlarken hem yaptığı yurt dışı gezilerden hem de feminist düşünceden bolca beslenecektir ("who's who..."; 12.01.2020).

Buket Uzuner, 1980 sonrası romanlarında dönemin aydın kuşağının iç hesaplaşmaları önemli yer tutar. Çoğunlukla aydın kadınlardan oluşan asli karakterleri, bir yandan ulusal veya kişisel kimliklerini sorgularken; bir yandan da öngörmedikleri sonuçlara doğru sürüklenirler.

Gelibolu (2001) romanı Yeni Zelandalı Viktorya Taylor'ın Çanakkale Savaşında ölmüş ama mezarı bulunamamış dedesi için, Türkiye'ye gelişiyle başlar. Araştırmaları onun yolunu Gelibolu'nun Eceyaylası köyüne düşürür. Dedesi Alistair John Taylor ile köylülerin "Alican Çavuş" olarak bildikleri kişinin aynı insan olduğunu düşünen Viki, durumu köyün yaşlısı Beyaz Hala'ya

sorar. Onun anlatmaya başlamasıyla romanda geri dönüş tekniği ile 1915 yılına gidilir. Ali Osman ve Alistair, savaş sırasında birbirlerine düşman oldukları öğretilmiştir iki askerdir, hâlbuki çok benzer tasaları yaşantıları olan iki insandırlar. Bu arada Ali Osman, şehit olur. Bu anlamsız savaşta hem de yanlış tarafta ölüp gitmek istemeyen Alistair, kendisine çok benzeyen Ali Osman'ın kimliğine bürünür, savaştan sonra da köylü kızı Meryem'le evlenir. Viki, bütün gerçeği öğrendiği Beyaz Hala'nın yaşam enerjisi dolu kişiliğinden çok etkilenmiştir. Ayrıca şehit Ali Osman'ın aynı adlı torunu genç Ali Osman'dan da çok etkilenmiştir. Nitekim ülkesine dönerken uçakta Gelibolu'nun ruhunda yaşattığı büyük dönüşümü düşünür ve içi huzurla dolar. Gerçekten de roman, her birinin şahıs kadrosu farklı içe geçmiş olay örgüleriyle, farklı zaman dilimleri farklı uygarlıklara ait insanları derinlikle vermesini bilmiştir.

Gelibolu Romanında Kentli Milliyetçilik

Esasen *Gelibolu* romanında 20. yüzyıl boyunca ortaya çıkan milliyetçilik kuramlarının ve onların ortaya koyduğu milliyetçilik türevlerinin bazıları, farklı katmanlar ve boğumlar halinde iç içe geçmiş gibidir. Bunlardan bazıları, Tom Nairn'in *Dengesiz merkez-çevre ilişkileri* kuramı ve Postkolonyal milliyetçilik kuramıdır.

Dengesiz merkez-çevre ilişkileri, Tom Nairn'in ortaya attığı bir kuram olarak tezahürlerine de bu romanda da rastlanan bir kuramdır. Nairn'in Batı dışındaki dünyada ortaya çıktığını iddia ettiği milliyetçilik Türkiye özelinde *Atatürk milliyetçiliği* ile açıklanabilir. Buna göre çevre ülkelerin asker-sivil seçkinleri, Batı'nın ezici askeri ve sivil gücü karşısında tarihsel bir sorumlulukla işleri üzerine alma duyarlılığı geliştirmektedir. Atatürk ve kurucu kadroların milliyetçiliği de bu tarz bir öz taşıır. Keza *Gelibolu* romanın merkezi karakterleri, subay Ali Osman da savaştan sonra üzerine düşen sorumluluğun farkında olan bir askerdir.

Nitekim romancının onu betimlerken yaptığı seçkinci idealizasyon hemen hissedilir. Ali Osman, Galatasaray İdadisi'nden mezun olup ardından hukuk okumuştur. Babası bir hekim, annesi aydın bir Türk kadınıdır. Aile, kışın Fatih'te bir konakta, yazın da Beylerbeyi'nde bir yalıda oturur. Ali Osman, Fransızca, Farsça, Almanca ve biraz da İngilizce bilir. "*Kolay parlamayan, sakın ama kararlı*" bir gençtir (Uzuner, 2002, s. 111). Gerçi Ali Osman, fiili bir kahraman değildir ama mektupları sayesinde okurun yakından tanıdığı barışçıl, mütefekkir, münevver bir Türk gencidir. Bu yönüyle cephelerde çarpışan aydın muhriplerin bir numunesidir (Taştan, 2014, s. 119-131). Doğaya ve duyarlı, barışçıl bir gençtir. 1915'te cepheden yazdığı bir mektupta romantik bir üslupla doğayı betimler. Sonra da harbin insanlara mahsus bir zaaf olduğuna söyler. Bu tavır da esasen anlatıcının harbin anlamsızlığına dair vurgusuyla örtüşür.

Ali Osman çevresinde olup biten politik olayların da farkındadır. Mektuplarında, Osmanlı'nın çöküş sürecinde İttihat ve Terakki, II. Abdülhamit'in rolünü derinlemesine izah eder. Türklüğe dair kurtuluş reçeteleri sunar. Ona göre millet, dış ve iç tehlikelerden ancak kendi iradesiyle; görkemli Turan hayalleri yerine gerçekçi hedeflerle kurtulacaktır. Bunun için *seçkin* liderlere ve aydın kadrolara ihtiyaç vardır. Zaferden sonra subaylara da önemli görevler düşeceğinin farkındadır. Burada hemen Atatürk'ün Amasya Genelgesi'nde ortaya koyduğu "*Milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır*" ilkesi akla gelir.

Ali Osman'ın mektuplarında ayrıca cephede, Miralay Mustafa Kemal Efendi adında münevver bir komutanın olduğunu belirtir. Bu gözüpek subayın dilden dile karizması o denli güçlüdür ki, adı anıldığında, “mübarek ve müjdeli bir ses duyulmuş kadar” (Uzuner, 2002, s. 111) içi ısınmaktadır.

Postkolonyal kuramın üçüncü dünya seçkinlerinde ortaya çıktığını iddia ettiği *kendini Batılı güçlerle eşitleme gayreti* Gelibolu romanında da hemen fark edilir. Özellikle Çanakkale'deki Türk subayları ile Anzak askerlerinin mukayesesinde bu durum kendini belli eder:

“Türk subayları çok kibar, centilmen, Avrupalı tiplerdi. Rahatlıkla Fransızca ve Almanca konuşuyorlardı. İçlerinde biri uzun boylu, mavi gözlü ve sarışındı. Bakışları güçlü, gururlu, kendisi yakışıklıydı” (Uzuner, 2002, s. 139, 140-141).

Doğulu ve Batılı idealizasyonu bakımından romanda iç içe geçmiş üç halka görürüz. Bunlar; Avustralyalı Viki'nin karakterinde somutlaşan batı ve batılı değerler (büyük merkez), modern Türk genci Ali Osman'da ifadesini bulan Türkiye'nin merkezi değerleri ve taşralı Tahsin'de temsil edilen çevredir.

Viki, metafizik aşkınlıklara inanmayan her şeyi bilimin çerçevesinden bakan “tipik” bir batılıdır. “*Metafizik inançlara yalnızca folklorik öğeler olarak bakan Viki için iyileşmek, yalnızca ilaçla gerçekleşebilecek bir durumdu*”r (Uzuner, 2002, s. 162). Ne var ki ruhu da modern dünyanın keşmekeşinden yaralıdır. Öte yandan Uzuner, Viki'nin şahsında Feminist bir idealizasyona da gider. Hem güçlü bir entelektüel hem de çocuk kalpli bir kadındır; ama *kadın gücünün* de farkındadır. Uzuner, Viki'nin şahsında çağdaş kadın imajını somutlaştırır. Viki, kadının toplumdaki yerini çok önemseyen batılı ve feministtir (Kaleli, 2005). Bu yüzden torun Âli Osman'la yakınlaşması sadece bir doğu-batı bütünleşmesi değil, aynı zamanda bir kadın-erkek gerçekleşmesidir.

Öte yandan romanda dede ve torun Ali Osman'lar, yeni ve ideal Türk tipolojisinin birer numunesi gibi dururlar. Torun Ali Osman, doğu-batı kültürüyle bir arada yoğrulmuş, ruhunda bir senteze varmış ve bunu yaşantısındaki sadelik, sükûnet ve doğrulukla göstermiş biridir. Vatan sevgisi ise bu sentezin önemli bir parçasıdır. Nitekim bu yönü Viki'yi etkileyecek, hem fiziği ile hem ırkından aldığı üstün meziyetleri ile ona çekici gelecektir:

“*Vatanımızın aydınlık ve müreffeh istikbali, tek tek her ferdimizin, ancak ve ancak ilim ve fennin, her türü kötü kaderi yeneceğine inandığı gün bir hayal olmaktan çıkacaktır.*”

(...) “*Evet, bu her şeyden daha önemli El-yi Oth-man. Çünkü artık büyük dedemin hangi milletin pasaportunu taşıyarak öldüğüyle değil, yaşayan bir başka erkekle ilgileniyorum. Hayatımda ilk kez, kendim için kendi ilgilendiğim biriyle karşılaştım*” (Uzuner, 2002, s. 75, 315).

Mavi Anadolu tarzi bir tarih ve medeniyet algısı, romanın bir başka yönünü oluşturur. Gerçekten de Türkler her ne kadar Asyalı köklere sahip olsalar da bin yıllık Anadolu hamulesi ve Akdeniz havzası tecrübesi ile bambaşka bir kalıba dökülmüşlerdir. Bu uzun geçmiş yalnızca simalarındaki Asyalı hatları silmekle kalmamış, Anadolu'da Doğu Roma'nın kültürel mirasını devralarak Balkan'ı; Kafkas'ı, Kuzey Afrika'yı ve Ortadoğu'yu fethetmişler, buralara bir çeşit Osmanlı evrenselliği ile mayalamışlardır. Bu süreçte zengin Asyalı geçmişleri; onlara bir ayak bağı değil; aksine bir zenginlik olmuştur.

Ülkesinin ve dünyanın içinde bulunduğu konumu çok iyi anlamış, iyi bir tahsil görmüş, köklerini hiçbir zaman yadsımayan, bütün meselelere rasyonel bakan Olan Ali Osman'a Viki'nin âşık olması da bir ileti taşır: O ileti ancak bu vasıflara sahip bir Türk/Türkiye batıdan kabul görür olarak özetlenebilir:

"Kapının önünde uzun boylu, siyah saçlı, kahverengi gözlü, çok yakışıklı genç bir adam bembeyaz gülümsüyordu." (Uzuner,2002, s.240).

Ulusunun bugününü şekillendiren uzun ve zengin tarihe vakıf olan Ali Osman yazarın Akdenizlilik vurgusunun tercümanı olur:

"Biz de burada bedenimiz Akdeniz'in doğusunda, bir yanağımız Avrupa'da, öbürü Asya'da, kollarımız Kafkasya ve Balkanlar'da, ayaklarımız Ortadoğu'da,1453'te İstanbullu oluşumuzdan başlayıp 1876'da ki ilk anayasamızdan sonra iyice alevlenerek, bir kimlik sorunuyla boğuşur ve boğulur dururuz." (Uzuner, 2002, s. 277-278).

Kentsoylu seçkinciliği, Gelibolu romanının ana tematik eksenlerinden birini oluşturur. Nitekim yazar, dede Ali Osman'ı betimlerken seçkinci bir tavır içindedir. Onun bu tavrı, İstanbullu olmayı ve aristokrat köklere sahip olmayı önemseyen Abülhak Şinasi Hisar'ın veya Samiha Ayverdi'nin çizgisine bağlanır. Nitekim romanın asli figürlerinde İstanbullu Türk zabiti Ali Osman'ın tasvirinde yine bu tavır öne çıkar: Ali Osman, Çanakkale Savaşı'na katılmış, bir Türk askeridir. Cepheden ailesine yazdığı mektuplar onun hayatını aydınlatan yegâne ışıktır. Annesi ve erkek kardeşine yazdığı mektuplar onun yaşam tarzını belirlememizi sağlar: Ali Osman Fransızca, Almanca ve İngilizce bilen soylu bir aileye mensup bir İstanbul Beyefendisi'dir.

"...Dede Efendi ve Chopin çalışlarınızla şenlenen Fatih'de ki konağımızdan, Atıfet Kalfa'nın seher vakti pişirdiği az şekerli nefis kahvesinden, Salih'le at biniş keyfimizden, Beylerbeyi'ndeki yalıda yaptığımız sandal sefalarından..." (U.B.B.-Gelibolu, 2002, s. 72).

Ali Osman'ın Türk cepesinde yer alması ve döneminin ideal Türk gencini simgelemesi vaka içerisinde önemli bir değer taşımasına sebep olur. Ali Osman savaş sırasında düşman askeri olan John Taylor'la aynı şeyleri yaşamıştır. John Taylor ve Ali Osman bu karakter bütünleşmesiyle savaşın dininin, ırkının, dilinin, milletinin, düşmanının olmadığını. Savaşta sadece savaş ve kan vardır. John Taylor ve Ali Osman'ın ilk karşılaşmaları da bu temeller üzerine kurulmuştur:

Öte yandan yazar, yazarın biyografisi ile romandaki kahramanları arasındaki paralellik de gözden kaçmaz. Kendi kökleri itibariyle aynı doğu-batı sentezine sahip olduğunu düşünen Buket Uzuner, anne ve babası arasındaki köken farklılıklarını dile getirirken:

“Öte yandan Ankara kendisine hep dar gelen bir annenin de kızıyım. Annemin kökeni birçoğumuzun ki gibi çok kalabalık ve zengin. Anne ve baba, dedeleri ve nineleriyle Maraş, Erzincan, Azeri, Gürcü ve İzmirli-Egeli bir kültürel mirası taşıyan tam bir Doğu-Batı melezidir annem. Bu aile fotoğrafıma biraz dikkatlice bakınca, babamın muhafazakâr, annemin modern köşede oturdukları anlaşılıyor, diye düşünmüşümdür hep.” (Uzuner, 2002, s. 18).

Yine tıpkı romanının kahramanı Ali Osman gibi kibar bir aileden gelmesine vurgu yapar. “İstanbul’da büyümüş, okumuş ama Ankaralı olmakla” ve “Ankara’nın köklü ailelerinden gelen bir babanın kızı” olmakla övünen Uzuner, torun Ali Osman gibi başarılı bir genç olarak büyümüştür, o kadar ki ailede onun başarıları dikkate bile alınmaz olmuştur.

“Kırmızı kurdeleler. Çok oldu. O kadar çok oldu ki, kimse heyecanlanmaz, artık doğal sayılırdı. Buna çok bozulurdum. Kardeşimin en ufak başarısı göklere çıkartılır, benimkiler sıradan kabul edilirdi.” (Uzuner, 2002, s. 26).

Merkez-çevre gerilimi, Uzuner’in *Gelibolu* romanında ortaya koyduğu kentli milliyetçiliği anlamak bakımından önemli bir dayanaktır. Bu durum romanda Torun Ali Osman ile Tahsin arasındaki karşıtlıkta ortaya çıkar. Ali Osman’ın enternasyonal ve dünyaya açık milliyetçiliğini ve Türk gençliği için bir teklif özelliği taşıyan kişiliğini daha net ortaya koyabilmek için yazar, romana olumsuz bir tip yerleştirme ihtiyacı duyulmuştur. Fanatik Türk genci Tahsin’in şahsiyetinde tarihine, milletine, yapılacak en ufak bir yanlışlıkta tetiği çekmeye veya bombayı patlatmaya hazır milliyetçi anlayış temsil edilir. Taşradan gelmiş, az okumuş, zaten çok mahut olan bilgi dağarcığını şuradan buradan duydukları ile oluşturmuş Tahsin, birileri tarafından kullanılmaya pek müsait bir gençtir. Romandaki bir başka genç tipolojisi Rehber Mehmet’tir. Milli ve manevi değerlere kayıtsız, karşına çıkan her konuda düz mantıkla hareket eden Mehmet, ortalama bir Türk gencidir. Böylelikle yazar, iyiyi kötüyü ve ortalamayı birer örnekle vermiş olur (Toptaş, 2008, s. 1).

Yazar, romanda taşırayı bütünüyle de olumsuzlamak için onun nasıl olması gerektiğini gösterir. Beyaz Hala, yazarın görmek istediği Türk köylüsünün bir monotipidir: Eceyaylası köyünde yaşayan ve bir Çanakkale gazisi olan Alican Çavuş’un kızı Beyaz Hala, romanın norm karakterlerden biridir:

“Karşısında kanepede bağdaş kurmuş yaşlı bir Türk köylü kadını oturuyordu. Bembeyaz uzun saçlarını tek örgü yapıp başının arkasına bir simit gibi yusuvarlak tokalayarak topuz yapmış, beyaz pudrayla kat kat pudralanmış kadar beyaz yüzü yüzlerce derin çizgiyle oya gibi işlenmiş, mavi gözlü yaşlı bir kadındı bu. Sıska denecek kadar zayıf, yüz yaşında kadar yaşlı, genç bir insan kadar çevikti. Çiçekli pazenden dikilmiş şalvar ve aynı kumaştan bluzun üzerine el örgüsü yün bir yelek giymişti. Omuzlarında yaprak desenli bir eşarp, başa örtülmeye hazır bekliyordu. Ayaklarında el örgüsü yün çoraplar vardı.” (Uzuner, 2002, s. 43).

Romandaki bu üst kültürcü tavır, Türkiye’deki milliyetçiliğin çeşitli sağ versiyonlarına, muhafazakârlaşmaya, kasabalılığa karşı bir tavır olarak okunabilir. Nitekim Uzuner’in *İstanbulullar* romanı, *Gelibolu*’nun ortaya koyduğu metinsel birikime eklenirse, bu durum daha iyi anlaşılacaktır. 1990’lar sonrası Türkiye’de siyasi İslamcılığın yükselişini işleyen *İstanbulullar*’da (2007) İslamcılık bir çeşit ham kasabalılık olarak yerilir. İslamcılar zaten “gerici ve cahil” oldukları için bir mimari zevkleri de yoktur. Onlar İstanbul’da var olan birçok güzelliğin katilidirler. İstanbul’u kendilerine

benzetmek için ellerinden geleni yaparlar. Şehirli değildirlir ve şehirli olmanın gereğini bilmezler. Bunun en tipik örneklerinden biri Çamlıca Tepesi'nde yaptıkları değişim-dönüşümdür. İslamcılar, Batı medeniyetine inandıkları halde o medeniyetin gerektirdiklerini de yapmazlar. Her şeyi dinî kimliklerine göre yorumlar ve değerlendirirler.

Keza aynı durum Uzuner'in "İçinden Deniz Geçen Şehir" adlı öyküsü için de geçerlidir. Öyküde İstanbul, kendine özgü bir kültürel derinliği, "bir efsanesi olan" bir şehirdir. Öte yandan Ankara'da aynı derinlik yoktur. Çünkü Ankara daha taşralı, daha kasaba kültürünün hâkim olduğu bir şehirdir (Uzuner, 2003, s. 61).

SONUÇ

Milliyetçilik bağlamında okunduğunda *Gelibolu* romanının 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan kentli milliyetçiliği bütünüyle yansıttığı görülür. Bunlardan biri olan Mavi Anadolu tavrı, özellikle romana damgasını vurur. Öyle ki bu tavır, romanda betimlemeler, iç tahliller ve diyaloglarla sık sık anlatı yüzeyine çıkar.

Romana dair altı çizilmesi gereken bir başka husus da üst kültürcü tavidir. Yazar, anlatıcı tarafından olumlanan asli karakterler üzerinden kentli ve üst kültürcü bir tavrı esere yayar. Dede Ali Osman'ın, kökleri yedi kuşak öncesine giden, yazları yalılarda kışları konaklarda oturan ailesi incelmış zevki ve kültürel derinliği ile özenle seçilmiştir. Aynı şekilde, onun kültürü devam ettiren torunu da bu Türkiye'nin batıya bakan bir yüzüdür.

Romanın ana problematiklerinden biri de yenileşme devri Osmanlı romanının merkezinde yer alan *doğu-batı çatışması* ve Cumhuriyet döneminde onun bir devamı olarak ortaya çıkan merkez-çevre çatışmasıdır. Romanda bu ikilem, karakterler üzerinden verilir. Avustralyalı Alistair J. Taylor ve torunu Viki, batılı değerleri; dede-torun Ali Osman'lar, doğu ile batı arasında sağlıklı bir sentez kurabilmiş Türk idealini -dolayısıyla merkezi değerleri- nihayet Tahsin ve diğer taşralılar da Anadolu taşrasının değerlerini temsil etmektedir. Gerçekten de romanda taşralılar, bir iç göçle geldikleri kente uyum sağlayamamış, kaba ve lümpen figürlerdir. Romanda ötekileştirilen taşralılar üzerinden kent, kentsoyluluk ve kente ait değerler olumlu bir tona büründürülür.

Öte yandan Tom Nairn'in Batı dışındaki dünyada ortaya çıktığını iddia ettiği çevre ülkelerde ortaya çıkan, Türkiye özelinde de Atatürk milliyetçiliğinde somutlaşan milliyetçilik türevi, romanda bariz bir şekilde karşılığını bulur. Tıpkı Nairn'in ifade ettiği gibi subay Ali Osman da savaştan sonra üzerine düşen sorumluluğun farkındadır. Batı'nın ezici askeri ve sivil gücü karşısında tarihsel bir sorumlulukla ülkeyi yeniden kuracak kadroların yanında yer alacaktır.

Son olarak Uzuner'in üçüncü dünya seçkinlerinde ortaya çıkan ve kendini Batılı güçlerle eşitleme gayretine dayanan Postkolonyal tavrı, romanı belirleyen bir başka düşünsel eksendir. Romanda bu durum, iki farklı zaman katmanında yaşayan karakterlerce de temsil edilir. Gerek Çanakkale savaşına katılan dede Ali Osman'ın kendini batı ve doğu arasında bir yere konumlandırmaya çalışırken vardığı sağlıklı sentez; gerekse torun Ali Osman'ın Cumhuriyet Türkiye'sinin aradığı ideal genç figürü olarak ortaya çıkışı bu durumu ortaya koyar. Nitekim bu romanda da kimlik arayışı, geçmiş ve gelecek çatışması, merkez-taşra çatışması, entegrasyon ve eklemleme çabası gibi başat Postkolonyal temalarla karşılaşılır.

KAYNAKÇA

- “Metropol”, *Arredamento Mimarlık Dergisi*, 0(151). 2002, ss. 84-96
- Akbal, Oktay (1969). *Tarzan Öldü*, İstanbul: E yay.
- Akçura, Yusuf (1987). *Üç Tarz-ı Siyaset*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Anderson Benedict (1991), *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Londra: Verso.
- Argın, Şükrü (2006). “Taşraya İçeriden Bakmak Mümkün müdür?” *Taşraya Bakmak*, İstanbul: İletişim Yay., ss. 271-296.
- Armstrong, John (2018). *Milliyetçilikten Önce Milletler*, İstanbul: İletişim Yay.
- Aydoğan, Metin (2005). *Türkiye Üzerine Notlar 1923-2005*, İzmir: Umay Yay.
- Baykent, Sinan (e.t.26.09.2019). İYİ Parti’nin çıkmazı ve kentli milliyetçilerin yeni arayışları. *Independent Türkçe*. <https://www.indyrturk.com/node/74471/t%C3%BCrkiyeden-sesler/iyi-parti%E2%80%99nin-%C3%A7%C4%B1kmaz%C4%B1-ve-kentli-milliyet%C3%A7ilerin-yeni-aray%C4%B1%C5%9Flar%C4%B1>
- Billig, Michael (1995). *Banal Nationalism*, London: Sage Publications.
- Bora, Tanıl (2002). “Amerika: ‘En’ Batı ve ‘Başka’ Batı- Türkiye’de Siyasal İdeolojilerde ABD/Amerika İmgesi”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce III: Modernleşme/Batıcılık*. İstanbul: İletişim yay.
- Breuilly, John (1993). *Nationalism and the State*, Manchester: Manchester Uni. Press.
- Çil, H. (2019). Türkiye’de Muhafazakârlık ve Muhafazakâr Roman: Bir Edebi Biçimin Sosyolojisi Üzerine. *Mukaddime*, 10(1), 285-305.
- Erdem, Tefvik (ed.) (2020) *Milliyetçilik*. Ankara: Otorite yay.
- Forrest, Joshua B. (2006). “Nationalism in Postcolonial States.” *After Independence: Making and Protecting the Nation in Postcolonial and Postcommunist States*, edited by Lowell W. Barrington, University of Michigan Press, , pp. 33–44.
- Gellner, Ernest (1992). *Uluslar ve Ulusçuluk*, İstanbul: İnsan Yay.
- Gündüz, Osman (2003). *Düş ile Gerçek Arasında Oktay Akbal Öykücülüğü*, Ankara: Akçağ yay.
- Gür, Murat (2019). *Türk Romanında Erkeklik ve Milliyetçilik: 1908-1923*, İstanbul: Kesit Yay.
- Hechter, Michael (2000). *Containing Nationalism*. Oxford University Press.
- Kaleli, Betül (2005). *Buket Uzuner’in Roman ve Hikâyeleri Üzerine Bir İnceleme*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü YL Tezi. 377+VII
- Karadağ, Ahmet; Yaman, Haluk (2019). Üç Farklı Milliyetçilik. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 9 (2) , 84-108
- Kaya, Ahmet İ. (2016). *The Turkism Idea in Kızıl Tuğ Novel*. Gaziantep University Journal of Social Sciences, 15(1), 89-100
- Kohn, Hans (1939). The Nature of Nationalism. *American Political Science Review*. 33 (6): 1001–1021.
- Magid, Alvin (1992). Urban nationalism: A case-study of imperial administration, urban public policy and political development in British Trinidad. *History of European Ideas*, 15:4-6, 465-471
- Motyl, Alexander, ed. (2001). *Encyclopedia of Nationalism*. San Diego: Academic Press 2 vol.

- Nairn, Tom (2015). *Milliyetçiliğin Yüzleri*. İstanbul: İletişim Yay.
- Noyan, Yiğit (2017). *Küreselleşme Çağında Değişen Milliyetçi Söylemler ve Yeni Milliyetçilik Tipleri: İzmir Örneği*. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı YL Tezi
- Özkırımlı Umut (2013), *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*. Ankara: Doğu Batı Yay.
- Özkırımlı, Umut (2002). Türkiye’de gayriresmi ve popüler milliyetçilik. *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce IV: Milliyetçilik*, İstanbul: İletişim Yay. ss.706-717
- Özmen, N. (2020). Orhan Pamuk’un *Kar*, Buket Uzuner’in *İstanbulullular* adlı romanındaki laik kahramanların “siyasal İslamcı” kahramanlara bakışı. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (20), 310-325
- Solak, Ömer (2022). *Edebiyat Çalışmalarında Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Konya: Çizgi yayınları.
- Sinan Baykent (e.t. 26.09.2019). “İYİ Parti’nin çıkmazı ve kentli milliyetçilerin yeni arayışları”. (e.t.22.11.2022). <https://www.indyrturk.com/node/74471/turkiyeden-sesler/iyi-parti-nin-cikmazı-ve-kentli-milliyetçilerin-yeni-arayışları>
- Smith, Anthony D. (2002). *Küreselleşme Çağında Milliyetçilik*. İstanbul: Everest Yay., İstanbul.
- Taştan, Zeki (2014). Çanakkale Mahşeri ve Uzun Beyaz Bulut-Gelibolu Romanlarında Çanakkale Savaşları’na Gönüllü Katılan Aydınlar. *İlmi Araştırmalar*, 0(19), 119-131 .
- Toptaş, Leyla T. (2008). *Buket Uzuner’in Hikâye ve Romanlarında Kişiler*, Cumhuriyet Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi.
- Türkeş, Ömer (2002). “Milliyetçi Edebiyattan Milliyetçi Romana”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce IV: Milliyetçilik*, İstanbul: İletişim Yay., ss. 811-828.
- Uzunçayır, Cihan (2013). 2000 sonrası Türk milliyetçiliğinin farklı yüzleri: bir sınıflandırma denemesi. *Liberal düşünce*, Yıl 18, Sayı 71, Yaz 2013, s. 203 - 218
- Uzuner, Buket (2007). *İstanbulullular*. İstanbul : Everest.
- Uzuner, Buket (2002). *Gümüş Yaz, Gümüş Kız*, Everest Yay., İstanbul
- Uzuner, Buket (2003). *Şiirin Kızkardeşi Öykü*, Everest yay., İstanbul.
- “Who’s who: Buket Uzuner”. (e.t.12.01.2020). TCF. <http://www.turkishculture.org/whoiswho/literature/buket-uzuner-2695.htm>
- Yıldız, Ahmet (2001). *“Ne Mutlu Türküm Diyebilene” Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları*. İstanbul: İletişim Yayınları.

BATI

EDEBİYATINDA AKIMLAR

editör
OKTAY YİVLİ

HATİCE FIRAT
YASEMİN MUMCU
OKTAY YİVLİ
OĞUZHAN KARABURGU
BERNA AKYÜZ SİZGEN
NİLÜFER İLHAN

ÜMMÜHAN TOPÇU
SEFA YÜCE
HANİFİ ASLAN
METİN AKYÜZ
MEHMET SÜMER
YAKUP ÖZTÜRK

Prof. Dr. Önder Göçgün

TİYATRO DENEN HAYAT SAHNESİ

PROF. DR. ÖNDER GÖÇGÜN

Türk Tasavvuf Şiiri

AÇIKLAMALI VE YORUMLU ÖRNEKLERLE

MODERN TÜRK EDEBİYATI

editör
OKTAY YİVLİ

MUHARREM DAYANÇ
OKTAY YİVLİ
MACİT BALIK
MAHMUT BABACAN
SEVİM ŞERMET

YASEMİN MUMCU
BEDİA KOÇAKOĞLU
NİLÜFER İLHAN
MAKSUT YİĞİTBAŞ
SELAMİ ALAN

